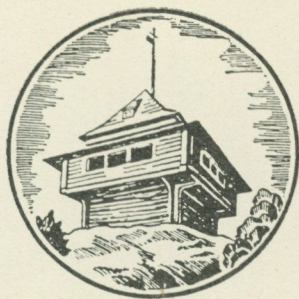

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1948**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1948

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · ERIK ANDRÉN

Redaktör: Erik Andrén

Omslagsbilden visar en interiör av det gamla boktryckeriet på Skansen, där stundom sentida yrkesmän arbeta i gamla dräkter. Skansens många verkstadsmiljöer ha varit särskilt aktuella under det gångna året, då jämnt ett sekel förflutit sedan skråväsendet avskaffades och näringsfriheten infördes och då en rad hantverksföreningar landet runt kunnat fira sitt hundraårsjubileum.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1948

Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr

SINGLA SLANT, KRONVÄGG OCH ANDRA PENNINGLEKAR

av Mats Rehnberg

I många århundraden har man inte bara bedrivit allehanda spel om pengar eller pengars värde utan även spelat med slantarna som medel. Bägge dessa förhållanden ha än i dag sin giltighet. Man måste dock konstatera att medan spel om penningar ingalunda visat någon tendens att avtaga, så har spelet med pengar minskat betydligt och i de fall där det förekommer mest fått karaktären av lottdragning.

När två fotbollslag störtat in på den gröna idrottsplanen och styrt upp mot dess mitt, skall lagens kaptener först avgöra, vem som skall få välja sida. Då singlar man slant — eller som det också kallas — kastar krona och klave om saken. Slanten slänges upp i luften och man låter ödets hand bestämma spelöppningen. Detta innebär alltså endast en turlottning med två möjligheter. Också vid mindre remarkabla tillfällen än fotbollsmatcher brukar det förekomma, att någon halar upp en slant och singlar ut den för att få ett traditionellt opartiskt avgörande. På Gotland användes singling, när man skulle bestämma, vem som skulle få börja i park. Från många håll berättas det, att när man kom till en korsväg och var obeslutsam om vilken riktning man skulle slå in på, var det lämpligt att singla slant om detta.

Sedan kaféerna blivit fritidslokaler både i städerna och på landsbygden, har det på en del håll utvecklats en sed att singla slant om vem som skall betala förtäringen. Från Skåne berättas att man på detta sätt har brukat avgöra vem av sällskapet som skall bjuda på pilsner i traktens ölstuga.

Ännu i mannaminne har man i alla delar av landet singlat

slant i mycket stor utsträckning. Spelets huvudprincip utgör en vadhållning eller tippning vilken av slantens bågge sidor som kommer att vändas uppåt. Myntet fungerar därvid som en tärning med två möjligheter. Variationernas antal är betydande. I sin enklaste form har spelet under det senaste halvseklest bestått endast av att de bågge spelarna beslutat sig för att hålla på var sin sida av slanten. En av dem slängde upp slanten och den som gissat på den sida, som låg vänd uppåt, fick behålla slanten.

I en annan mycket vanlig form av spelet gällde regeln, att om den kastande icke fick "sin sida" upp, blev myntet inte såsom i det föregående fallet medspelarens vinst, utan denne fick i sin tur försöka lyckan genom kast. Härigenom kunde det bli åtskilliga kast, innan någon blev definitivt ägare av slanten. Vanligen höll man på ganska länge och turade om att kasta. Även om slantarna ofta bytte ägare, blev det troligen i de flesta fall icke så betydande kapitalöverföringar, ty vanligen torde vinst och förlust vid denna form av spel varit ganska likartade.

För att förlänga väntetiden, innan seger eller avgörande kunde anses fastslaget, har det stundom förekommit, att man tre gånger å rad kastat upp slanten och genom majoritetsutslag korat segraren. Vid ett dylikt förfaringssätt är det givetvis den gamla regeln om tretalets betydelse som spelat in. "Alla goda ting är tre" — "tredje gången gillt" och åtskilliga andra talesätt och sedvänjor, där man räknar med tre, äro ju välkända. Vid slantsinglingen blir tretalet i vissa fall givetvis onödigt, eftersom det ibland redan efter två lika kast kan räknas som avgjort.

Om man hade gott om tid till förfogande och därför begagnade singlandet främst som ett tidsfördriv, brukade det på en del håll avtalas, att den, som vid växelvis singling först nådde upp till 10 gånger "rätt", skulle anses som vinnare. Denna spelform kunde bjuda på åtskilliga spännande moment med växlande försprång. Från Småland uppges även, att man plägar "singla till 100" dvs. fortsatt tills någon vunnit hundra gånger under spelet.

Småpojkar singla slant. Oljemålning av Kilian Zoll. Detalj.

Själva singlandet har utförts på åtskilliga sätt. Vanligen skall spelaren slänga slanten upp i luften med en tydligt roterande rörelse och låta den falla på marken. En metod som man alltjämt kan få se tillämpad tillgår på följande sätt: slanten singlas upp, men faller icke till marken, utan fångas med ena handen i luften samt vändes blixtnabbt mot andra handens översida. Härigenom blev slanten efter nedfallet alltså vänd ytterligare en gång. Såväl vid denna form som vid alla andra typer av penningspel var det av betydelse, att samtliga deltagare gemensamt konstaterade, vilken sida som var vänd uppåt.

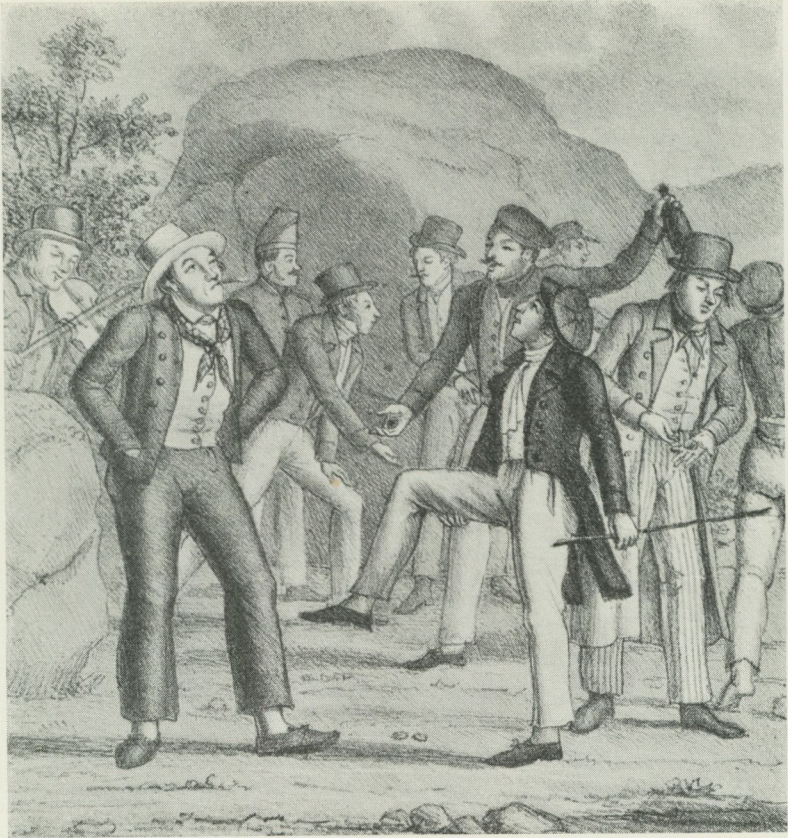
En form av omväxling bestod i att den ene deltagaren verkställde kastet och medan slanten var i luften, gissade den andre sida. Därigenom blevo bägge deltagarna aktivt engagerade i varje kast. Med detta utförande skildras spelet i Handbibliotek för Sällskapsnöjen eller systematiskt ordnade spel, lekar och konster, utgiven av G. J. Billberg 1839: "Krona och vase. Detta spel är ett av de enklaste och spelas emellan 2 personer. Den ena uppkastar en penning, och innan den faller till marken, skall den andra gissa, om den kommer att visa krona eller vase. Krona kallas den sidan av penningen, som är försedd med konungens bild eller namnchiffer, och penningens motsatta sida kallas vase. Säger den gissande krona och den sidan kommer upp, så vinner han vad som blivit hållet, men kommer vase upp, har han förlorat samma summa."

På vissa håll finnas traditioner som tyda på att man tidigare icke valde sida, utan ena sidan, "gubben" eller "kronsidan", ansågs som vinst. Då man singlarde, behövde alltså ingen välja, utan det gällde helt enkelt att lyckas få kronsidan uppåt. Den, som singlar slanten så att "gubben" kom upp, räknades som vinnare. Deltagarna fick i tur och ordning pröva lyckan och så fort den ena slanten var bortspelad, måste nästa deltagare satsa en ny.

Singlandet kunde ha karaktären av underhållande tidsfördriv, då man tävlade om att se vem som hade tur, men spelet har säkerligen haft större betydelse som ren hasard. Då man singlarde med en slant och bara vann just den singlarde slanten, hade spelet ännu en ganska begränsad form. Men då man singlarde med en femöring och vinsten utgjorde t. ex. en 25-öring, hade vinstmöjligheterna i spelet börjat att framträda mer än det tidsfördrivande momentet.

Det innebar ytterligare ett steg i riktning mot hasarden, då deltagarna satsade var sitt belopp till en gemensam "pott" eller ett "kul" och sedan spelade om hela denna summa. Denna form av singling har den fördelen att man kan vara flera deltagare samtidigt. Vid enkel singling om var sin sida av slanten, kunde ju endast två personer tävla med varandra.

En form för denna singling med "pott" bestod i att alla

*Kronväggsspel och singling med slantar bland Djurgårdsbergen.
Litografi av E. Chiewitz 1838.*

deltagarna satsade ett lika stort belopp vardera. Sedan fördelades turordningen för singlandet. Det ligger emellertid i sakens natur, att den som fick singla först erbjöds en oproporportionerligt stor vinstmöjlighet. Därför har man mestadels begagnat en spelform, där den som får tillfälle att singla först måste delta med lika stor riskmöjlighet som vinstmöjlighet. Vanligen har alltså någon erbjudits att singla först, på villkor att han själv satsade lika mycket som de andra deltagarna till-

sammans. Förlorar han, så blir det samtliga de andra, som få dela "potten" eller "kulet". Det blir därvid de som få sin insats fördubblad. Vinner singlaren, tar han hem spelet och har rätt att singla nästa gång också på samma villkor, om de övriga ha lust att satsa till en ny "pott". Den som singlarde sades vanligen "besvara" de andras insatser, då han lade lika mycket till potten.

Om det var många deltagare, kunde pottens belopp stiga till ganska höga siffror. Då kanske inte någon kunde eller vågade "besvara" hela denna summa. Han fick då satsa så stort belopp han förmådde och kunde vid vinst få denna insats fördubblad. Därvid blev en rest liggande kvar i potten till någon annan spelare, som hade mod och möjlighet att "besvara".

Även vid denna form av singling har man ofta begagnat metoden att endast räkna kronsidan som vinst. De tävlande skulle alltså singla och försöka få denna sida upp. Spelet blir emellertid i stort sett likartat, även om detta bruk försvunnit och man låtit de tävlande själva besluta vilken sida som skulle gälla som rätt och vinstgivande.

De i det föregående nämnda formerna ha varit spel med utbredning över hela landet. Vid sidan av dessa gängse typer äro åtskilliga mer eller mindre lokala varianter eller tillfälliga ombildningar kända. I en variant, som mera undantagsvis nämnes, bestod vinsten endast av de slantar som hade samma sida upp. Alla deltagarna hade satsat sina slantar på marken, där de lågo med växlande sidor uppåt. Efter att ha singlat slanten, erhöill man de slantar som lågo på samma sida som singelslanten. Att detta i viss mån är en feltolkning av spelet kan nog inte förnekas. Någon sida av singelslanten måste ju vändas upp. Därigenom voro de som singlarde först säkra om att vinna betydligt mer än de satsat, och det blev alltför säker vinstmöjlighet för dessa. För att kunna fortsätta spelet måste också insatser göras ideligen. Pengarna kommo givetvis i en mycket kraftig rotation, men spänningen har icke varit så stor. Metoden att låta vinsten bestå av de slantar i potten som ha samma sida upp, röjer måhända en viss påverkan av kortspelets metoder att "bekänna färg".

Gossar spelande kronvägg. Teckning i svartkrita av Uno Troili (1815—1875).

Att vinsten i spelet sammanhänge med likheten i de uppvända sidorna har förekommit även i andra spelformer: En deltagare slängde sin penning på marken. Därefter skulle nästa singla sin. Råkade därvid hans singelslant hamna med samma sida uppåt som den föregående slanten fick han denna. Om så ej var fallet, fick slanten ligga kvar som en "pott". Därefter blev det tredje mans tur att försöka. Likheten gällde fortfarande det först slängda myntet, men vid vinst erhöles även senare slängda mynt, som ej gett vinst. Traditionsuppgifterna äro fåtaliga om denna form, varför den bör räknas som en tillfällighet och icke som en fast utbildad lek.

En mycket speciell form av penningspel var snurrningen. Denna ägde alltid rum med deltagarna sittande vid ett bord. Slanten ställdes på kanten och bringades medelst en kraftig

knäppning att snurra på bordsskivan. I övrigt gällde vid denna lek liksom vid enkel singling att man gissade sida. På samma sätt som vid singlingen kunde man även vid snurrningen genom upprepning ett flertal gånger m. m. åstadkomma mera utvecklade former. Detta spel har haft sin främsta miljö i kaféer och andra näringsställen.

Genom att dessa obetydliga spel med slantar föga uppmärksamhetsvärdas i äldre litteratur ställer det sig svårt att bestämma spelens ålder. Då Johan Ihre år 1769 i *Glossarium suiogothicum* noterar leken "krona eller klafwe" som en välkänd företeelse, har man all anledning att förutsätta att den redan länge förekommit i vårt land, ehuru det ännu icke varit möjligt att finna några äldre belägg härför.

Benämningarna ha varit växlande. Ihres form "krona eller klave" har numera mestadels ändrats till "krona och klave". Denna benämning begagnas i stort sett över hela landet jämsides med uttrycket "singla slant", som måste räknas som den vanligaste benämningen. Uttrycket "singla slant" är icke känt längre tillbaka än 1800-talets början. Sådana variationer som "singla peng" ha antecknats från Småland och Öland. I Södra Möre förekommer uttrycket "vingla slant" och skomakaren Jonas Stolt nämner från Högsby i mellersta Kalmar län termen "virra" slant. I Västernorrland förekommer nästan uteslutande benämningen "kasta klöver" i nutida tradition, någon gång omväxlande med "spela klöver". Uttrycken "pil eller gubbe" som antecknats i Västergötland och Sörmland eller "pil och krona" som förekommit i Hälsingland avse benämningarna på slantarnas sidor och äro närmast att räkna som motsvarigheter till "krona och klave". Det skulle i detta sammanhang föra för långt att gå in på de olika benämningarna som förekommit på myntens bägge sidor. I Skåne kallar man vanligen spelet "hysta fyrk", medan uttrycket "slunga käring" upptecknats i Värmland. "Slunga slant" har man sagt i Bohuslän, där också uttrycket "kasta slant" förekommit, det senare uttrycket även i Småland och Dalarna. Att singla med en särskild "pott" kallas i Dalarna att "kasta kålslant" eller "kasta korsslant". Östergrens *Nusvensk ordbok* nämner även formen "krona och vase"

"Slå slant." Deltagarna börja med att slänga slantarna mot en pinne för att se vems penning, som hamnar närmast. Sollerö socken, Dalarna. Foto 1939.

J. E. Ritz säger 1867 i sitt dialektlexikon, att verbet singla användes om denna lek särskilt i Svealand och Götaland.

Det är tydligt, att spelande med slantar varit så inrotat, att utom de allmänt utbredda spelsätten och deras varianter det har förekommit åtskilliga mer eller mindre tillfälliga påhitt. Det tillfälliga i deras art måste anses understruket av att spelsättet endast nämnes i något enstaka fall bland de hundratal uppteckningar, som legat till grund för denna framställning.

Från Västergötland berättas det t. ex. att det på något håll förekommit, att ett litet lag skolbarn ställt upp sig på var sida av ett streck, varpå någon deltagare kastat ett mynt i luften mitt över strecket. Det lag, på vars sida slanten föll, fick den samma. Här har slanten alltså endast varit själva lekobjektet

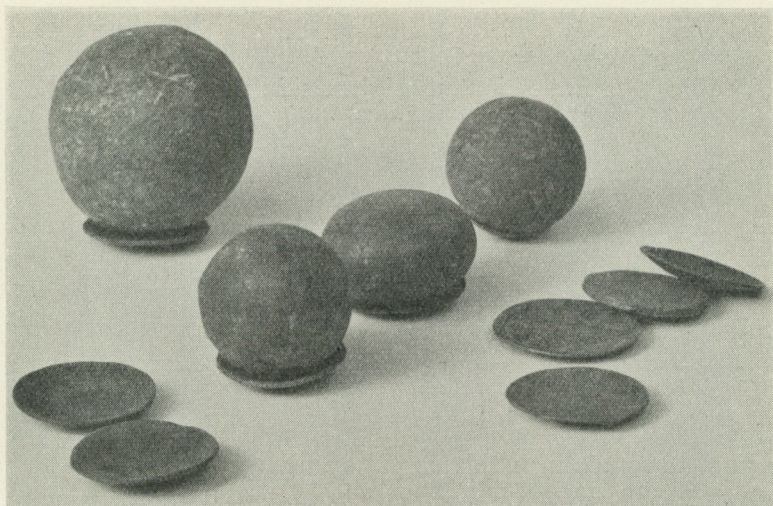

Slantarna singlar i luften. Sollerö socken, Dalarna. Foto 1939.

och dess egenskap att kunna erbjuda två sidor med olika innebörd i spelet utnyttjas icke.

På samma sätt har man tävlat att hålla en eller flera slantar i handen och låta de andra gissa, i vilken hand slantarna höllos, hur mycket man höll i handen eller om talet var jämnt eller udda. Denna lek, kallad "Udda och Jemnt", presenteras först bland lekarna "Med slantar" i G. J. Billbergs Handbibliothek (1839). Även i detta fall är slantens karaktär av speltärning obefintlig.

På en del håll har singlingen föregåtts av en bestämd ceremoni. Slanten eller slantarna ha hållits i de kupade händerna och skakats om. Därefter ha de kastats på vanligt sätt för att man skulle gissa sida. Detta är närmast att uppfatta som en detalj i själva singlingens utförande. I Västergötland har det benämnts att "rössla pengar" och i Värmland "te peck pänningar".

"Pickekulor och pickepengar." En blykula, två järnkulor och en sten, vilka begagnats att slå på mynt för att få dem att vända sig. Samtliga mynt äro deformerade av att ha använts vid detta spel. De flesta mynten från Karl XIV Johans tid, de övriga från 1700-talet, ett från Karl XII:s tid. Trelleborgs Museum.

Det finns en del lekar med mynt, vilka äro beroende av de spelandes träffsäkerhet och icke på den hasardartade slump, som ligger i begreppet "krona och klave". I den vanligaste av dessa lekar har det gällt att kasta slantarna mot en i marken nedstucken käpp. Deltagarna stodo på ett bestämt avstånd från käppen, växlande mellan 3 och 10 meter. Den, vars mynt träffade käppen eller hamnade närmast denna, blev vinnare och fick inhösta de övriga slantarna. — Sambandet med det gotländska varpaspelet är påfallande.

Det har även förekommit, att man kombinerat träffresultatet med att gissa såsom vid vanlig singling. Vinsten blev den eller de slantar, som lågo med rätt sida uppåt samt inom en viss radie, t. ex. en halv meter från käppen. Singlingsmomentets hasard var alltså i detta fall utökat med träffsäkerheten i kastet.

En vanlig form bestod i att man efter kastet mot pinnen startade ett nytt led i tävlingen, och då fick den som låg närmast plocka upp alla slantarna, gissa sida och singla. De penningar, som vid nedfallet stämde med hans gissning, blevo vinsten.

I stället för mot en pinne har det undantagsvis förekommit att man kastat mot något annat föremål eller mot ett uppdraget streck i marken.

I Boda i Dalarna förekom vid slutet på 1800-talet ett spel, som bestod i att deltagarna slängde slantarna mot en serie små numrerade gropar. Varje deltagare hade en särskild grop, i vilken han skulle slänga sina slantar. Groparna lågo så tätt, att man ibland råkade kasta slanten i någon annans grop. Härigenom förlorade man slanten till denne.

I G. J. Billbergs nyssnämnda bok presenteras en penninglek med grop under benämningen "pulla", ett uttryck som icke återfunnits i någon av de hundratals traditionsuppteckningar, som insänts till Nordiska museet rörande spel med penningar. Enligt handboken tillgår leken på följande sätt: "En liten grop göres i jorden, och de, som vilja delta i spelet, teka först om den ordning, vari de skola kasta, likasom uti kronvägg. Därefter samlar No 1 alla de spelandes slantar, som böra vara av lika valör och på 3 stegs avstånd från gropen, som icke får äga över 6 tum's diameter, kastar han på en gång alla slantarna; och så många som då nedfalla i gropen, tillhöra honom. De som icke kommit dit, upptagas av spelaren No 2 och kastas på enahanda villkor. Sedermera fortsättes kastningen av No 3, 4 o. s. v."

Från Bollebygd i Västergötland beskrives en lek som mycket nära påminner om ovanstående beskrivning. Liksom då deltagarna slängde slanten mot pinnen i marken, försökte de här placera den så nära hålet som möjligt eller helst i detta. Den spelare, som siktade bäst, tog de andra mynten och började om genom att ensam kasta dem, ett efter ett, i hålet. Så fort han misslyckades, fick andre man försöka etc. Antingen erhöll vinnarna de mynt, som de på detta sätt i andra omgången lyckats få ner i hålet, eller också enade man sig på förhand om att

vinsten skulle utgöra ett visst belopp för varje slant som hamnade rätt. Metoden att spela mot ett hål eller en grop och tävla att få ner mynten i detta skildras även från andra håll, och någon gång nämner även sagesmännen, att detta tillgick ungefär som vid kulspelet. I Ångermanland kallades spelet "grubbenning". Genom att de deltagare som icke lyckats slänga sina mynt i gropen i tur och ordning fingo peta slantarna dit, framgår ännu tydligare sambandet med kulspelet. Just för de rullande kulorna har gropen en större funktion att fylla än för de flata mynten, som mestadels stannar där de hamnat vid nedslaget på marken.

Från Marks härad i Västergötland nämnes ett annat spel med hål. Runt gropen, där alla deltagarna satsade lika stora belopp, drogs en cirkel med omkring 3 meters radie. De spelande, som måste hållas utanför cirkeln, skulle försöka att kasta en slant, så att denna hamnade i hålet. Fullträff berättigade till vinst av ett på förhand bestämt belopp. Vid misslyckande fick man satsa ett litet belopp till hålet som böter.

I en annan variation, som förekommit i samma bygd, slängde man mynten mot hålet och den vars mynt hamnade där, erhöll såsom vinst de övrigas som låg bredvid. Samma regler ha även följts i Uppland, där leken kallades "spela pott".

Från Skillingmark i Värmland beskrives en lek, där deltagarna slängde mynten mot en pinne, kring vilken en cirkel med omkring 1 alns diameter var uppdragen. Kronan skulle vändas upp för att kastet skulle räknas som vinst. Och den som erhöll vinst vann de övriga mynten, som hamnade med klave upp. Vid oavgjorda turer — då två eller flera kastade krona — blev det omkast, tills skillnad uppnåts. Den uppdragna cirkeln har tydligen varit tävlingsområdet — mynten utanför återgingo till sina ägare. Leken nr 284 i Albert Normans "Ungdomens bok" visar en viss likhet med denna form.

Från Södra Tjust föreligger uppgifter om en lek som tydligen har en mycket lokal tillfällighetskaraktär. Man drog upp ett 2 à 3 meter långt streck på marken. Deltagarna stodo vid ena ändan på strecket och kastade mynten mot den andra ändan. Avsikten var att myntet skulle falla ner så nära streckets

Småländska beredskapsmän "bussa". I första momentet slängas slantarna mot en pinne. Foto 1941.

bortre ända som möjligt. Den som träffade närmast, räknades som vinnare. Denna variant verkar som en kuriositet eller en missuppfattning av det betydligt mera gängse sättet att kasta mot ett målstreck.

Från Årsunda i Gästrikland skildras ett spel med namnet "fempotta". Först ritades på marken en kvadrat med något över 1 aln långa sidor. I mitten av denna gjordes en mindre cirkel. Från kvadratens hörn drog diagonaler tvärs över rutan så att fyra fält uppstodo runt om mittcirkeln. Dessa nummerades från 1 till 5; det högsta och svåraste utgjorde mittcirkeln. Sedan gällde det för deltagarna att från ett bestämt avstånd utföra regelrätt målkastning, varvid man räknade poäng efter de rutor, i vilka mynten föllo ned. "Bommade" någon så att hans mynt föll helt utom fyrkanten, var han tvungen att betala böter. Detta förhållandevis invecklade spel röjer så mycket av

I andra momentet skall deltagarna med en käpp piska mynten så att de vända sig. Foto 1941.

konstruktion, att det därigenom skiljer sig från de flesta andra penningspel.

En vida utbredd lek har bestått däri, att man med handen eller med en lämplig käpp slagit till ett eller flera mynt, så att de hoppat upp och vänt sig med översidan nedåt. Efter olika system avgjordes vem som skulle börja att slå mynten. Denne fick fortsätta så länge han vid första slaget på varje mynt fick det att vända sig.

I detta spel var det tekniken att slå, som var avgörande. Det finns emellertid på åtskilliga håll inslag av gissning såsom vid singlingen. Det är nämligen icke vid alla slag som man lyckas att vända slanten. Deltagarna ha därför stundom såsom vid singling fått gissa vilken sida, som skulle ligga uppåt efter slaget. Det är emellertid tydligt, att detta inslag icke passar

i detta spel. Piskandet av slanten avser främst att vända den. Att gissa sida blir onekligen att gissa om man skall lyckas eller misslyckas i piskningen. Det föreligger även en möjlighet att vid lämpliga tillfällen avsiktligt misslyckas, så att den icke vändes.

En del traditioner tyda på att "kronsidan" även i denna lek räknats som "rätt" sida. Mynten ha lagts med baksidan eller "klavesidan" uppåt, och med slaget har man sedan försökt att få dem vända, med "kronsidan" uppåt.

Liksom vid alla dessa penningspel ha talrika särformer utbildats. I Älghult i Småland tillämpade man t. ex. den regeln att om man missade, skulle "potten" ökas genom en slags straffinsats.

Att döma av hundratal uppgifter från alla delar av landet synes vid sidan av vanlig singling i olika former det mest utbredda spelet bestå av en kombination av målkastning mot pinne och därefter följande piskning av mynten för att få dem att vända sig.

Första delen i leken består i att deltagarna kasta sina slantar mot pinnen. Därefter störtar de fram och undersöker vems penning, som hamnat närmast. Denna spelare får nämligen först börja att piska mynten. Dessa samlas ihop i en trave eller läggas ut i en lång rad, vanligen med baksidan, klavesidan, uppåtvänd. Med en smidig käpp skall spelaren slå på mynten så att de hoppa upp och vända sig på andra sidan. Förste man får hålla på så länge han kan förmå varje mynt att vända sig vid första slaget. Dessa mynt får han givetvis tillgodoräkna sig som vinst. När han "missar" och slanten inte vänder sida, blir det andre mans tur. Det är den i ordningen, vilkens slant hamnade näst närmast pinnen.

Andre man får antingen slå på en mindre trave eller på de utspridda resterna av den ordnade trave, som förste man provat sin skicklighet på. Eftersom han icke har rätt mer än till ett slag gäller det för honom att rikta detta slag på ett sådant sätt att han träffar flera av de kringspridda slantarna samtidigt. Detta är grundtypen för slantpiskningen.

Varianterna äro otaliga. Här skall endast några av de mera

utbredda formerna refereras. I stället för att ordna slantarna i en trave före piskningen förekommer det sålunda på vissa håll, att piskningen får utföras med utbredda mynt.

Lusten att spela om en större "pott" har kunnat tillfredsställas även vid slantpiskningen. Deltagarna ha satsat till "potten" och sedan med kastning mot pinnen och piskning fortsatt spelet på vanligt sätt. Om man vände slanten med ett rapp, så hade man enligt förut bestämda villkor rätt att uttaga en viss summa som vinst ur "potten". Denna något invecklade variant hör dock icke till de mera typiska.

För att göra "missandet" ännu mera förargligt än bara förlusten av vinstchansen har man stundom låtit ett "missande" vara förenat med böter av ytterligare en slant. Härigenom växte "potten" snabbt och kontinuerligt, utan att alla deltagarna alltsom oftast måste göra nya insatser för att ha tillgång till en "pott" att spela om.

I en del fall har man haft en särskild bestämmelse, om någon med sin slant råkade träffa pinnen i marken. Detta kallades att "bränna" pinnen och kastet måste göras om. Från något håll omtalas att, om någon brände pinnen, hela spelets gång avbröts och samtliga måste börja om. Man skulle alltså hamna så nära som möjligt utan att direkt träffa pinnen. Termen "bränna" begagnades även, då någon av de kastande råkade slänga sin slant så att den träffade något av de tidigare slängda mynten. Även vid detta tillfälle gick kastet om.

Från östra Dalarna uppges, att piskningen är den äldre formen för leken, medan singlingen av alla mynten på en gång är en senare förenkling för att snabbare åstadkomma vinster.

I Kållands härad i Västergötland meddelas, att den påle mot vilken man kastade mynten kallades "piskekäring". Termen "käring" för olika redskap och attiraljer är känd från talrika andra yrken och sysselsättningar och har överförts även på denna målpinne.

I en uppländsk variant av spelet hade man ett mera egenartat tillvägagångssätt vid kastandet mot pinnen. Före kastet gissade man sida liksom vid vanlig singling. Kom rätt sida upp på slanten återfick kastaren denna. Piskningen ägde sedan rum

med de slantar vilka hamnat med fel sida upp. På vanligt sätt travades dessa i en hög, varpå den spelare, vars mynt hamnat närmast pinnen, fick börja att piska, även om han redan återfått sin slant enligt reglerna om återbäring vid rätt sida upp.

I Norrbotten har det förekommit en särpräglad men mindre utbredd form. Kastningen mot pinnen tillgick på vanligt sätt i första rondan. De som kom allra längst bort från pinnen och alltså inte hade någon chans att få börja piska, förrän de flesta slantarna redan voro inhöstade av de andra spelarna, hade rätt att kasta på nytt före piskningen. Härigenom kunde någon av de andra spelarna, vilkas slantar lågo bättre till, bli överhopade. Så länge deltagarna hade lust att "förbättra" sina resultat var det även tillåtet att kasta mot pinnen. Härigenom ökades antalet slantar och penningssumman blev jämförelsevis hög.

Efter kastningen vidtog i denna variant något som i Norrbotten kallades "hippningen". Den som slutligen hamnat närmast pinnen började att singla samtliga slantar i luften, dock icke alla på en gång utan en i taget. En gång för alla skulle han därvid bestämma sig för vilken sida han höll på. De slantar som uppvisade denna sida tillföll honom. Detta spel, som särskilt bedrevs vid en del sågverk, var så invecklat att spelarna brukade biträdas av småpojkar, s. k. "diskare", som följde spelets gång och plockade upp alla slantar som kom med vinstsidan uppåt.

I stället för pinnen som mål har det även förekommit ett uppdraget streck eller en grop. I Ångermanland har det enligt flera traditionsuppgifter varit gängse att man omedelbart framför målpinnen gjort en liten grop, där mynten skulle hamna. Från Mark i Västergötland beskrives även, hur man kastat mynten mot en uppritad cirkel.

Benämningarna på denna lek, där man medelst slag skulle vända mynten, ha växlat. "Slå slant" eller "slå peng" har det kallats från Blekinge till Lappland. Även "piska slant" har begagnats som benämning från Småland till översta Norrland. På vissa håll begagnas formen "picka slant" eller bara "pecka", och "banka peng" har antecknats från Småland upp till södra Norrland. Formen "panka" har upptecknats i Småland och

Västergötland, "bulta slant" är känt från Götaland, "danka slant" i Gästrikland, där man även känner termen "bränna pinne". I Dalarna och Värmland kallas leken "kasta åt stickan" med huvudvikten alltså lagd på den första delen av leken. I Hälsingland har det hetat "kasta stickpenning". I Uppland förekommer i stor utsträckning formen "dagga slant", i Värmland "picka (eller pecka) skälling". I Östergötland lyder det "slå på kosa" (eller på kosing), "banka (eller knappa) kosa". Skämtsamt har man här även sagt "plåga mynt". "Slå på kosa" har även antecknats i Småland och Jämtland. Från Medelpad uppgives benämningen "kuppa", medan talrika uppteckningar från Uppland och Dalarna nämna "boka". Mera tillfälliga benämningar äro förmodligen "sprota" i Dalarna samt "piska snok" ifrån Småland, "slå grubbslant" i Ångermanland, "kors-slant" i Jämtland och "käppslant" i Dalarna. I Småland, där dessa lekar varit synnerligen vanliga, förekomma även benämningarna "knocka (eller ticka) pengar" och "bösta pick". I Uppland är formen "basa" mycket vanlig, medan det gängse uttrycket i Småland är "bossa", "bussa", "bussa pengar" eller "slå buss". "Bussa" synes ha varit den gängse benämningen på Gotland. Termen "bussa" nämnes även i Gotländsk ordbok (1918—1940). I Johan Ihres Svenskt Dialect Lexikon (1766) finns ingen uppgift om att detta ord begagnats vid slantpiskning. Det exemplar av lexikonet, som Nordiska museets bibliotek äger, har tidigare tillhört fornforskaren G. Djurklou. Det är av intresse att finna, hur han eller möjligen någon annan med bläck låtit anteckna vid verbet busa: "Ö. G. Kalén — äfwen spela kronvägg."

I Skåne har leken att genom slag vända mynt utförts med en delvis annan teknik. Här har man icke slagit med handen eller en käpp utan genom att slänga en kula av metall eller en mindre sten på mynten sökt få dem att studsas upp. Detta kallades att "pinka (eller picka) fyrk". I sin skildring av Allmogelivet i Ingelstads härad i Skåne (1876) nämner N. G. Bruzelius, att man därstädes sommartid "pickade fyrka". Ordet "picka" betyder närmast slå eller stöta, och "fyrk" är sedan lång tid en allmän benämning på småmynt. Under 1500- och

1600-talen var det namnet på ett silver- eller kopparmynt med ett värde av ett kvarts öre eller 6 penningar.

De rika muntliga traditionerna om hur det i Skåne och södra Halland går till att "picka fyr" bjuda på två typer av spel, vilka i någon mån påminna om de bägge tidigare beskrivna formerna för piskning med eller utan föregående målkastning mot pinne. I den ena varianten "pickar" deltagarna direkt på en eller flera utlagda slantar och i den andra och mera utbildade varianten kastar man först från visst avstånd mynten mot "pickstenen". Den, vars slant därvid hamnar närmast, får "picka" först. Från södra Skåne berättas det, att man använde stenar, vilka deltagarna skulle försöka kasta så nära en större sten som möjligt. Detta kallades att "botta". Vanligen var det emellertid mynten som man slängde.

I Torna och Vemmenhögs härader har den, vars mynt föll närmast målstenen och som därför fick börja att "picka", kallats för "fyr" — här har tydligen termen "fyr" inspirerat till namngivningen. Ibland benämnes leken även "picka fyr", vilket är oegentligt.

Traditionsuppgifterna från Skåne bestyrka, att man mestadels brukat lägga "klavesidan" uppåt och med stenen eller kulan försökt få den rätta eller "kronsidan" uppåtvänd. På en del håll har man lagt mynten på en flat sten eller en järnplatta för att de skulle kunna studsas upp och vända sig.

Det har även funnits mellanformer, varvid man först kastat mot en nedsatt käpp för att sedan "picka" med en kula eller en sten. Det berättas från flera orter, att man allt som oftast hittar deformerade småmynt, vars urgröpnings tydligt röja, att de begagnats just vid denna lek. I Trelleborgs museum förvaras en ask med såväl metallkulor som kraftigt begagnade mynt, som varit med i leken.

Sommaren 1765 färdades fyra söner till brukspatronen H. J. Gahn i Falun tillsammans med en kamrat genom Dalarna. I deras reseminnen skildras, huru de vid sitt besök i Ore socken under ett regnväder blevo fördröjda hos auditören Sandel på

Furudals bruk och "i avbidan på uppehållsväder fördrevo tiden med tjuvpojksspel eller som det kallas, kronvägg. Det hände sig då, att vår värd vann av oss en plåt eller två". Att spela kronvägg skildras från åtskilliga håll. Nils Joach. af Wetterstedt har i Stockholm, filosofisk, satirisk och poetisk målning (1823) skildrat leken i en beskrivning av livet på Djurgården: "Ett dussin pojkar här sig om varandra tränga, att kasta kronvägg mot en sten." Från samma plats har även E. Chiewitz hämtat inspirationer till text och bild om dessa spel i Ett år i Stockholm (1838). Där heter det bl. a.: "Här se vi en samling av diverse personer sysselsatte med ett spel som kallas kronvägg, — om namnet härrör av att det är kronans vägg, näml. berget som det spelas emot, eller att man slår kronan i väggen, kan jag ej så bestämt säga; nog av, spelet är gammalt och idkas nu här i sällskap med singling av slantar, helt uppenbart på ljusan dag, av dessa spelorrar, sedan de flyttat sina bon från Tyskbagarbergen och hit." Lundin-Strindberg berättar i Gamla Stockholm (1882), hur folk av allehanda slag på trefaldighetsaftonen drog ut till Ugglevikskällan i Lill-Jans skogen. Härvid passerade åtskilliga Tyskbagarbergen, alltså ungefär området mellan Östermalmsgatan och Karlavägen i trakten av Östermalms läroverk. "Lärpojarna kunde icke stå emot frestelsen att stanna en stund och deltaga i kronväggkastningen och slantsinglingen, som redan förut börjats av andra hantverkslärlingar, sotarpojkar och åtskilligt löst folk, till och med av det slag som sedermera drev omkring under namnet hamnbusar. Det var folkliv men ej av bästa art. Spelpartiet ledde snart till slagsmål, och mer än en av deltagarna rusade därifrån eller stannade i bergskrevorna med blodiga skrämor, blåslagna ögon eller krossad näsa." Förmodligen ha Strindberg och Lundin erhållit kunskaperna om penningspelen i Tyskbagarbergen från August Blanche, som i berättelsen om tjuven Bo Jonsson Grip i Berättelser ur verkligheten (1863) frammanar några minnesbilder: "Jag hade några gånger i min barndom lekt med andra gossar på dessa berg, i vilkas grannskap ligger Komötet, på den tiden en samlingsplats om söndagskvällarna för Stockholms drägg, som därstädes spelade

kronvägg, men det var lättare att vinna än att behålla det vunna."

O. A. Stridsberg har i *En gammal stockholmares hågkomster* (1895) berättat om skolpojkarernas nöjen vid Maria skola på Söder under förra hälften av 1800-talet: "Framsidan av katedern bar märken av kronvägg. Det var ett spel, som spelades med slantar, frukostpengarna. Jag minnes ej om detta oskick upptäcktes av läraren, men jag deltog flitigt däri. De spelande stodo på bestämt avstånd från katedern och envar kastade sin slant så, att den föll på golvet, så nära katedern som möjligt. Den, vilkens slant låg närmast, tog alla slantarna i handen och slungade dem mot katedern. Alla slantar som föllo med krona upp, voro hans. Den, som med sin slant kommit närmast den förste, tog nu de slantar som visade klave, slog dem mot katedern och behöll dem, som visade krona. De övriga gingo till näste man, och så undan för undan. Det var blott då klassrummet var ledigt, som man kunde smyga sig till att spela. Jag har sedermera aldrig hört talas om detta spel. Spelet var icke oskyldigt."

I bildverket *Göteborg med dess omgifningar* (1859) har Viktor Rydberg vid beskrivningen av trakten kring det nuvarande stationshuset skildrat det oordnade och förfallna område, som tidigare bredde ut sig där. "Lif fick denna dystra tavla, i synnerhet om söndagarna, genom en mängd små och stora trasvargar, som här hade lokalen för sin spelklubb. Man spelade 'kronvägg' mot planket, man 'singlade' — och 'salade hybecka' av hjärtans lust." I sina *Svenska bilder* (1882) har Richard Bergström en skildring från livet vid ett tingshus, där det talas om "skjutspojkarna, som med annan hyggelig bygdens ungdom spelade kronvägg nere vid stallet" (SAOB). C. F. Dahlgren har i *De tre familjerna* (Samlade arbeten IV, 1848) skildrat spelet med slantarna för att belysa hållningen på en lantegendom. "Det gavs ingen vrå, där man ej spelade kort. Ingen vägg, mot vilken man ej kastade kronvägg, och ingen backe, på vilken man ej om söndagarna singlade klave och krona" (SAOB). Då Uno Troili omkring 1840 utförde en del humoristiska teckningar ur folklivet, avbildade han även några

pojkar, spelande kronvägg. Att spelet varit så känt att man med fördel kunnat använda benämningen i annan bemärkelse framgår av C. A. Hagbergs översättning 1848 av Shakespeares Henrik den fjärde, där han på ett ställe låter Falstaff utbrista: "Wräk honom på dörren som när man singlar kronvägg" (SAOB).

Det under 1940-talet insamlade traditionsmaterial utvisar en betydligt mindre frekvens för kronvägg än för vanlig singling, kastning mot pinne samt piskning. Även benämningen "kronvägg" synes i det närmaste vara utdöd. Ordet har endast rapporterats från Södra Tjust i Småland, där dess omnämnande möjligen kan bero på litterär påverkan. Samtliga övriga skildrare av spelet använda andra uttryck såsom "kasta i vägg" i Dalarna, "slå i vägg" i Västergötland och Småland, "spänna vägg" i Uppland, "spela på vägg" i Södermanland, "daska slant" i Gästrikland, "bonke slant" i Småland.

I O. A. Stridsbergs beskrivning av kronvägg på 1840-talet gällde det att kasta sin slant så att den ramlade ner så nära väggen som möjligt. Uppteckningen från Södra Tjust uppger, att de deltagande tävlade med varandra i att slänga sina mynt så de stannade så långt från väggen som möjligt.

Det har funnits ett flertal olika regler för dessa spel. På vissa håll har kastningen mot väggen helt enkelt haft samma funktion som singling, alltså deltagarna hade att gissa sida eller också räknades på det äldre sättet krona upp som vinst.

En annan vanlig form har varit, att den, vars mynt hamnat närmast väggen, fått ta upp alla mynten och slänga dem mot väggen och sedan tillgodoräkna sig som vinst de mynt som legat med "kronsidan" uppåt. Denna form omnämnes i G. J. Billbergs Handbibliothek. Häri lämnas följande beskrivning av kronvägg. "Detta spel som kallas Vägghpenning, tillgår på följande sätt: Först tekas om ordningen, som tillgår sålunda, att varje spelare är försedd med lika beskaffade slantar, t. ex. skillingsstycke, därefter står var och en på överenskommet avstånd från en vägg eller något dylikt och kastar sin penning mot densamma, med uppmärksamhet var och en på sin. Sedan efterses, vilkens penning kommit närmast väggen, som blir

förste mannen eller No 1, den närmast No 2 o. s. v. Därefter upptager No 1 alla penningarne och med högra handen kastar dem osorterade mot väggen, så att de studsar tillbaka på marken, då han vinner alla dem, som hava krona, d. v. s. konungens namnchiffer eller bröstbild uppåt; men de som hava motsatta sidan eller vasa uppåt, hopsamlas av No 2, som förfar på samma sätt. Därefter kommer turen till No 3, o. s. v. Skulle sista mannen icke vunnit alla de övriga penningarne, börjas kastningen igen i samma ordning av No 1, 2, 3 o. s. v."

Under senare tid har man kunnat få välja på krona eller klave vid samma förfaringssätt. Som synes erinrar denna form av kronvägg i mycket hög grad om den vanliga kastningen mot sticka, som följes av uppkast eller piskning av mynten. Möjligen vågar man anta, att kronvägg är äldre än kastning mot sticka, enär de äldre litteraturuppgifterna främst nämna vanlig singling eller kastning mot vägg. Stickan skulle alltså vara en efterträdare till väggen.

I de yngsta traditionerna om väggkastningen dominerar emellertid en form, som skulle kunna karakteriseras som en kombination av slump och träffsäkerhet. Sedan den förste spelaren slängt sin slant skola de efterföljande försöka att dänga sina mynt i väggen så att dessa falla ner så nära det eller de tidigare mynten som möjligt. Om man kommer inom ett visst avstånd från ett tidigare mynt får detta räknas som vinst. Detta avstånd brukar på de flesta håll uppgivas vara avståndet mellan tummen och lillfingret i en utspärrad hand. I denna lek ha de som kasta sist den största chansen. Deras mynt kan nämligen hamna mitt i en klunga slantar, så att det går att mäta ut flera stycken tidigare slängda mynt inom handgreppets avstånd från varandra.

På vissa håll har man även brukat tillåta en vinnare att slänga sitt mynt ytterligare en gång, vilket upprepas så länge han fortsatt att få träffar.

I spel och lekar av detta slag finnas nästan outtömliga möjligheter till improvisationer och tillfälliga nyskapelser. Endast genom att granska hundratals uppgifter från alla delar av lan-

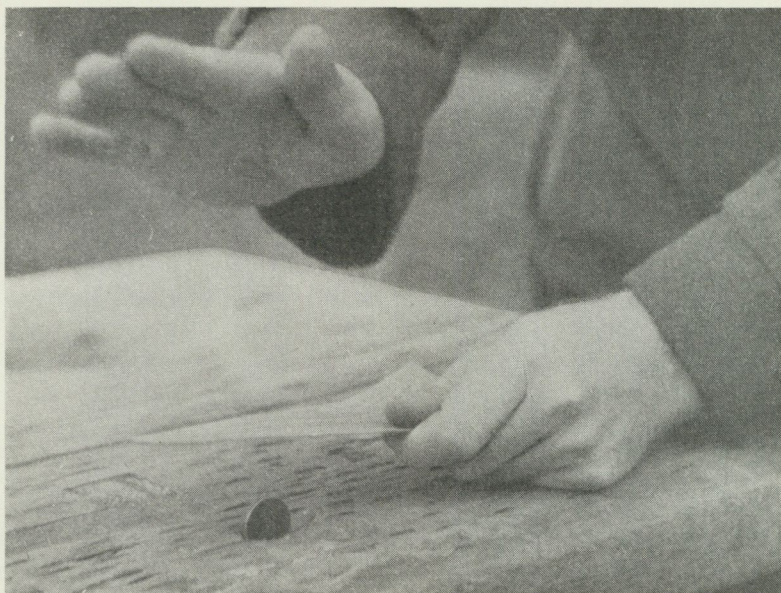
det är det möjligt att karakterisera vissa av dessa former såsom lokala påhitt och andra som särskilt utbildade varianter av de tidigare beskrivna spelen.

Från nordvästra Skåne omtalas en lek, i vilken man slängde myntet i luften och då det var på väg nedåt försökte träffa det med ett slag av en käpp. Den som därvid träffade slanten, erhöll den i pris. I Uppland slog man stundom myntet på detta sätt men skulle samtidigt gissa sida. Här har man tydligen att göra med påverkan från en bollek, där träffsäkerheten vid slagets utdelande var huvudsaken. Bolleken bjöd icke på samma vinstform som spelet med penningar, och så har denna blandning uppstått. Ibland har en pojke slängt upp slanten och en annan utdelat slaget. I denna form måste leken anses som svårare.

Till penningspel räknas även följande lek, som kanske rättast hör hemma bland påsktidens ägglekar, även om myntet ingår i rekvisitan. På ett bord lades en tioöring eller ett annat mynt nära kanten. Vid motsatta sidan stodo speiarna och rullade sina färgade ägg eller "rullekampar" och försökte träffa den utlagda slanten.

I en annan form var det slanten, som rullades mot ägget. Man höll en bräda lutande mot ett ägg, som lades nedanför. Myntet skulle rullas på högkant som ett hjul nerför brädan och träffa ägget. Dessa uppgifter härröra från malmötrakten. Liknande traditioner leva även i Höks härad i södra Halland, där man vid de sedvanliga äggrullningarna i mjuka gräsbackar även rullade mot penningar eller med penningar. Dessa sedvänjor äro intimt förknippade med de skånska ägglekarna av olika slag.

"Slantrullning" har emellertid förekommit även i helt andra bygder. I Nederkalix i Norrbotten placerades en bräda i 25 å 30 graders vinkel. I tur och ordning fingo deltagarna låta sina slantar rulla nerför denna bräda. För en efterföljande spelare gällde det att försöka få sin slant att rulla så, att den kom i närheten av den tidigare slanten. Det högsta avstånd som tilläts utmättes genom att man satte tummen på den ena slanten och

Rekonstruktion av hur ett mynt slås i bordskivan. De mörka strecken äro äldre mynt, som slagits ner i skivan. By gammelgård, Dalarna. Foto G. Sälgstöm 1947.

lillfingret på den andra, alltså samma förfaringssätt som i vissa former av kronvägg.

Bland lekarna med pengar ha kraftprov av olika slag intagit en framträdande plats. Rikast ha traditionerna varit om starka karlar, som med blotta handen kunnat "slå mynt i en bordskiva". Uppgifterna härom föreligga från Skåne, Halland, Småland, Dalsland, Östergötland, Södermanland, Dalarna, Medelpad, Ångermanland och Lappland.

Formerna för kraftprovets utförande synas ha varit växlande. I Höreda i Småland uppges det, att de starka pojkarna slog flatsidan av myntet mot bordsskivan, "så att valören avtecknade sig". Det synes alltså ha gällt att göra ett avtryck i träet. I Njurunda i Medelpad säges man ha slagit slanten så häftigt mot träskivan att luften trycktes undan och myntet blev

fastsittande. Från Alseda i Småland uppgives, att man fick myntet att fastna i ett bord eller en vägg genom att först gnida det varmt. Talrika uppgifter understryka emellertid att man verkligen slagit hela myntet in i träet på högkant. I Örkened i Östra Göinge säges detta ha utförts medelst en trätallrik, som placerats som mellanlägg över myntet, och från Folkare härad i Dalarna har Carl Larsson i By uppgivit, att man tog ett takspån eller dylikt till hjälp. Man skulle vara hågad att misstro åtskilliga av dessa uppgifter, om icke bevarade bord med islagna mynt alltjämt kunna påträffas. I By gammalgård står t. ex. ett dylikt, som tidigare tillhört Brunnbäcks gamla gästgivaregård. Där ha folkarebönderna roat sig med denna lek. I vissa handelsbodar skall det även ha förekommit, att mynt blivit islagna i diskens trävirke.

Samtidigt som det finnes rika traditioner om att slå slanten fast i bordet, vimlar det av uppgifter om trollerikonsten att slå en slant tvärs genom en bordsskiva, ett välkänt prov på fingerfärdighet. Över huvud taget ha slantarna haft en riklig användning inom trollerikonsten, men detta område faller utom ramen för denna framställning.

Ett annat välkänt kraftprov med mynt utgjorde en slags dragkamp. De tävlande höll slanten på olika sätt mellan fingrarna och försökte dra den från varandra. Antingen fattade man härvid slanten mellan tummen och pekfingret eller mellan lederna på pekfingret och långfingret i en knuten hand.

Från Dalarna och Gotland föreligga uppgifter om ett mera kuriöst kraftprov. Myntet placerades på senorna i handloven. Genom att hastigt knyta näven fick man senorna att spännas med en så stark rörelse, att myntet skulle hoppa till och vändas.

En annan möjlighet att visa fingerstyrkan var att böja slantarna, så att de antogo en krokig form. Som uppvisningsstycke är detta besläktat med rätning av hästskor och böjning av spik.

Mynten ha även tjänat som medel i åtskilliga vighetsprov, som brukade förekomma vid kalas och dylika tillfällen. Ett mynt lades på golvet mellan tvänne stolar, vilka stodo så långt från varandra, att en person kunde stödja sig med en hand

på vardera stolsitsen samtidigt som han — med raka och bakåt utsträckta ben — ”segade” sig ner till golvet och lyfte myntet med munnen samt åter höjde sig upp mellan stolarna. Även andra dylika ”segningsformer” ha förekommit på olika håll.

En annan balanskonst utfördes med en stol som lagts på golvet med ryggstödet uppåt. Slanten placerades längst ut på ryggstödet. Sedan skulle någon lägga sig på knä på stolens bakre ben, fatta med händerna ungefär i höjd med sitsen, lyfta benen i krökt ställning och sedan försiktigt sträcka sig framåt och lyfta slanten med munnen. Svårigheten utgjordes härvid av att stolen lätt tog överbalansen och stjälpde framåt.

Av mera skämtsam art var den lek som bestod i att myntet lades på botten av ett handfat, i vilket de tävlande skulle sticka ned ansiktet och under vattenytan med läpparna ta slanten.

Spel med penningar ha varit synnerligen vanliga i alla delar av landet. Vid de rundfrågor, som utsänts från Nordiska museet för att införskaffa uppgifter härom, har ingen enda person meddelat, att företeelsen varit okänd i hans trakt. Under 1900-talet har penningspelandet varit på tillbakagång, men åtminstone under 1700- och 1800-talen har det varit mycket i bruk.

Det har spelats bland folk av olika åldrar. I hög grad har det varit en barnlek, som särskilt småpojkar roat sig med. Därvid ha de former som fordra skicklighet, leksinne och uthållighet spelat en viktig roll. I Ungdomens bok (1882) har Albert Norman återgivit en del penningspel under rubriken ”Kasta knappar, kulor med mera”. I en pedagogisk lekbok ansågs det givetvis olämpligt att lämna anvisningar om de illa sedda penningspelen. Att även spel med knappar kunnat medföra vissa vådor framgår emellertid av sådana uppgifter som att skolbarnen ibland måst sprätta alla knapparna ur sina kläder för att stilla sin spelhunger.

I stor utsträckning ha emellertid även vuxen ungdom och äldre sysslat härmed. Barnen lekte på rasterna och på fritiden vid hemmet. De äldre sysslade med det på söndagar och vid helgerna, då de inte hade något annat att döda tiden med. Inte minst synes det ha varit vanligt att man spelade med pengar i kyrkstallarna och i närheten av kyrkbacken. Intill Kristdala

kyrka i Småland fanns det en plats, som kallades "Singlekullen", och där samlades ungdomen efter gudstjänsten och spelade. När kullen vid en landsvägsrätning blev bortschaktad, påträffades åtskilliga gamla mynt från dessa tillfällen. John Granlund har i *Fataburen* 1943 skildrat penningsinglandets roll vid "Tröjemåla söndag" i Almundsryd, ett av de typiska tillfällen i Småland, då kyrkomenigheten i stor utsträckning bestod av ungdom från grannsocknarna. Fredrika Bremers syster Agathe omtalar i ett brev 1837, hur skolgossarna "springa och spela krona och klave på vårdslösade gravar" på Klara kyrkogård i Stockholm. (Fredrika Bremers Brev I, 1915, sid. 556.) Att dylika spel kunde uppfattas som ett tecken på visst förfall ännu på nittioalet framgår av Jac. Ahrenbergs stockholmskildring *Amor och ungdom*, vari författaren karakteriserar en modell genom att berätta att han "fann henne en vacker dag förliden högst uppe vid Katarina, medan hon singlar slant med några slynglar om sexton, sjutton år" (SAOB).

Särskilt vanligt var penningspelandet vid marknader. Ofta höll man till på samma plats år efter år. Vid Älmhult lär det finnas en s. k. Klöverbacke, och vid Dädesjö marknadsplats i Småland utpekas allttjämt ett parti som benämnes "Klöverbacken". I Mönsterås köping finns ett kvarter som kallas "Hyssarebacken". Denna benämning uppfattas såsom härledd av att marknadsgubbarna där "hyssat slant" under 1800-talets mitt och senare hälft. En sagesman hade av sin fader, som var född 1856, hört berättas, att småpojkar lågo på hustaken runt "Hyssarbacken" och väntade på sin lycka, när spelarna ibland i fyllan och villan slängde pengarna så högt till väders, att de hamnade på taken.

Skomakaren Jonas Stolt har i sina minnen från Högsby socken i Småland berättat om ungdomens håg för att singla eller, som det oftast hette, "virra" slant. "I synnerhet förekom det på marknader, där det gick i större skala, ty varje marknad hade sin singelplats. Detta spel gick så till att en sade: 'Här sätter jag ut 6 styver. Vem vill besvara?' — 'Det vill jag', svarade en anan. Och så hissade han den tjocka slanten åt vädret med ordet 'spader'. Om det slog in, så tog han insatsen,

men blev slanten klöver, så togs han av motparten. Den sidan, på vilken kronan och konungens initialbokstav stodo, kallades spader, och den andra sidan med pilarna och årtalet kallades klöver. Ofta utsattes tolv styver eller ännu mera, någon gång såg man hela tolvskillingen i övermod utsättas, och då bildades bolag av två, kanhända någon gång ända till sex. Detta kallades en kula. Om det nu lyckades utsättaren, så var han storvinnare, men i motsatt fall delade bolaget vinsten. Av sådana alltid livligt sysselsatta bolag, såg man hela platsen uppfylld.

Här uppstodo vanligen gräl och blodiga slagsmål. Esomoftast kom en och annan därifrån in på marknadsplatsen, in-smord med jord och blod och nedslitna tröjflikar, gråtande och svärjande. Av allt detta singlande såg man sällan någon klar och redbar 6-styverslant, ty de voro uppstötta i kanterna av fallet mot stenar. Vid en större kula hände en och annan gång, att en tvåspadring gick till väders, och då var vinsten på förhand säker. Men en eller annan passade då på och såg på slanten och upptäckte bedrägeriet, och då blev ett slagsmål nästan oundvikligt. Bedrägeriet gick till så, att man filade bort klöversidan till hälften på två slantar och lödde ihop dem, så att det blev spader på båda sidor." I E. Chiewitz' ovannämnda beskrivning av spelandet på Djurgården återfinnes även denna form av falskspel. Vid skildringen av en spelare uppges att "hans industri i detta spel gör att han sällan tappar, och lika sällan undviker stryk, då knepet han nyttjar bliver upptäckt. Han har itusågat tvenne slantar av lika storlek och sedan sammanlött två så kallade kronor på den ena, och tvenne vaser på den andra, därigenom han kan lätt bestämma vilkendera han kastar upp, då motspelaren har gissat."

Uppgifterna om falskspel vimla, särskilt från sagesmän i Småland. Metoden var såsom nämnt att löda ihop två avslipade mynt, så att slanten fick samma bild på bägge sidor. Dylika slantar ha tillvaratagits och hamnat i olika hembygdsgårdar. Sjösås hembygdsgård äger bland annat ett dylikt mynt, enligt uppgift härrörande från Dädesjö marknadsplats. Det säges att det fanns nästan yrkesmässiga "klöverkastare", snedvridna existenser som vid marknaderna fick en chans till arbetsfri

inkomst genom att deltaga i hasardspel. Att allehanda upp-träden och slagsmål följde dylikt spel är uppenbart.

Kring penningspelen har en riklig anekdotflora vuxit upp. I Norra Sandsjö i Småland berättas t. ex. att man vid slutet av 1800-talet singlat slant om orimligt stora belopp. Bland deltagarna skall en gång ha funnits en godsägare, som stod med foten på en trave hundrakronorssedlar för att dessa icke skulle blåsa bort. Från Järbo i Gästrikland berättas det om en dräng, som spelade till sig den höga summan av 42 kronor. En sagesman uppger sig själv på en långfredag under 1890-talet förtjänat sju kronor på dylikt spel. Från Barnarps socken uppges med bestämdhet av sagesmännen, att det kunnat inträffa att 300 kronor utgjort den gemensamma "potten", varom slantarna singlats. Här minns man även en figur vid namn "Spel-Nisse", som under senare hälften av 1800-talet drog från marknad till marknad och idkade singleri. Man skall ha singlat sig svettig, uppges det.

Vid bruk och industriorter var det särskilt avlöningsdagarna, som singleriet florerade — en motsvarighet till våra dagars kortspel vid samma tillfällen. Från Forserums bobinfabrik i Småland skildrar en sagesman, hur en släkting till honom förlorade en halv månadslön på en enda söndag. På vissa håll i Leksand förekommer uttrycket "Slå slant — i helviti, sa Mass Olle". Talesättet skall ha fällts av en bonde, då hans son bett om en femöring för att gå ut och slå slant.

Åtgärder mot penningspelen ha heller icke uteblivit. Vid allmänna valborgsmässon-sockenstämman den 11 maj 1834 i Österåker i Södermanland "Upmanades alfvarligen alla Ordnings och Upsyngsmän i Rotar Byar, att med iagttagande på sig sjelfva, förekomma Ungdomens obehörigt tillställda kalaser; och deras högst otidiga samt till ytterlighet förstörande Penninge-singlerier, Spel och Dobbel; samt när sådane oackadt Ordningmannens förbud och varningar ske, genast anmäla dem hos Pastor, som skall genom Krono Betjeningens åtgärd befordra de brottsliga, att enl. Kongl. Majts Nådiga Förordn: av d. 2 Aug. 1792, och af d. 7 Junii 1749 lagligen åtalas, och till straff befordras." Liknande inskridande gjorde kyrkstäm-

man i Karlstorps socken i Småland 1853, enär ungdomen under gudstjänsttid kastade slant i närheten av kyrkan.

På åtskilliga håll har man i kampen mot penninglekarna stött sig på den bekanta förordningen mot "spel och dobbel" av den 2 augusti 1792. Vid Kännärsrätten i Kalmar yrkades sålunda ansvar — jämlikt 1792 års förbud — på några ynglingar för att de den 14 september 1848 nästan varje dag vid Brotorpet i Kalmar roat sig med att singla slant. (Wedberg, Tärningskast om liv och död, 1935.) Åtalet ogillades emellertid i alla instanser, enär författningen stadgade ansvar endast för sådana äventyrliga spel, som förövades med kort eller tärning.

Från Kinnevalds härad i Småland meddelar en sagesman, att det i hennes barndom talades om att penningspel var förbjudet. — Lagen kunde emellertid icke ingripa mot dem, såsom utslaget i Högsta domstolen visade. De kommunala myndigheterna ha likväl oavbrutet verkat däremot. Kanske är det icke heller långsökt att förmoda, att 1792 års stränga förordning mot kortspel och beivrande därav i någon mån givit extra näring just åt det icke olagliga penningspelet, som av den livliga traditionen att döma haft en högkonjunktur under 1800-talet. Särskilt i Småland synas penningsinglerier ha florerat i mycket stor utsträckning. Kanske är det därför typiskt att just i Varend förekommer ordspråket: "Singla slant och kasta tärning, det är satans gärning."